فصلنامه علمی – ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره نهم، زمستان ۱۳۹۳- صفحه ۷-۲۸

بررسی تاثیر عوامل اقتصادی تورم و رکود بر پرداخت خمس از منظر پرداخت کنندگان خمس: مطالعه موردی استان همدان ۱۳۹۰-۱۳۹۲

ابوالقاسم اثنی عشری امیری*
حمید مسعودیان**

چکیده

آموزه‌های دین مبین اسلام که مشتمل بر بایدها و نبایدها در زمینه عمل و فعل فردی و اجتماعی انسان است، اصطلاحاً به احکام تعبیر می‌شوند. خمس و سایر پرداخت‌های واجب شرعی، در زمره احکام دین اسلام قرار می‌گیرند. در نظام اقتصادی اسلام، منابع و امکانات بسیاری تشریع گردیده است که پرداخت‌های شرعی و مذهبی از قبیل خمس، زکات، خراج، جزیه، انفال، صدقات، هبه، وقف و ... در چارچوب آموزه‌های اسلامی، از آن شمارند. خمس به عنوان یکی از منابع مهم مالی در نظام اقتصادی اسلام و به ویژه در فقه شیعه محسوب می شود که حکم آن در آیه ۴۱ سوره مبارکه انفال تشریع گردیده است.مشکلات ناشی از تورم و رکود از مهمترین چالش های اقتصاد ایران شناخته می شوند. اساس تحقیق حاضر مبتنی بر تاثیر دو عامل مذکور در پرداخت خمس مردم استان همدان می‌باشد که به دلیل عدم انجام آن تا کنون دارای نوآوری می باشد. یافته های این پژوهش نتیجه تحلیل منابع کتابخانه ای و پرسشنامه جامعه نمونه طی سالهای ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ می باشد و حاکی از آن است که از دیدگاه پرداخت کنندگان خمس، عوامل اقتصادی تورم و رکود موجب کاهش خمس پرداختی ایشان نشده است. یکی از دلایل این مدعا انجام فریضه دینی مردم استان که از انسجام اجتماعی قوی برخوردار هستند، شناخته می شود.

واژگان کلیدی: *نظام مالی اسلام،هزینه‌های مذهبی، خمس، درآمد، تورم، رکود*
طبقه بندی JEL :

* دانشیار گروه اقتصاد اسلامی دانشگاه پیام نور استان مازندران(نویسنده مسئول) asna_amiri@yahoo.com
** کارشناس ارشد اقتصاد اسلامی dpm@basu.ac.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

مقدمه

نقش پرداخت های شرعی

در نظام اسلامی برای تحقق عدالت استحقاقی و فرصت یکسان برای استفاده از نعمات الهی و برابری در کسب رفاه اجتماعی، منابع و امکانات بسیاری تشریع گردیده است که پرداخت‌های شرعی و مذهبی از قبیل خمس[۱]، زکات[۲]، خراج[۳]، جزیه[۴]، صدقات[۵]، هبه[۶]، وقف[۷] و ... در چارچوب آموزه‌های اسلامی چون حرمت ربا، اسراف، تبذیر و احتکار و سفارش به میانه روی و رعایت حقوق دیگران از آن شمارند. بنابر این اسلام حکومتی همراه خود معرفی نموده که همه نیازمندی‌های یک جامعه پاک و مترقی را تضمین کرده است(مکارم شیرازی، ۱۳۸۸: ۹).یکی از آیات نورانی قرآن کریم در زمینه مسائل اقتصادی جامعه و حکومت اسلامی، آیه ۴۱ سوره شریفه انفال است که در تشریع خمس و منابع و مصارف آن بر حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی[ص]نازل شده است. پس از رحلت پیامبر اکرم[ص]و در عصرخلفا، موارد مصرف خمس محدود و در زمان حیات ائمه هدی[ع]مجدداً احیا گردید.

در عصر غیبت کبرای امام دوازدهم حضرت حجت[عج]، مطابق حدیث شریف امام جعفر صادق[ع]وظیفه خطیر تفقه و اجتهاد در دین و هدایت مردم به دوش علما و دانشمندان اسلامی و مجتهدین نهاده شده است."در حوادثی که پیش می‌آید به کسانی مراجعه کنید که حدیث ما را نقل می‌کنند، بدرستی که آن‌ها حجت من بر شما و من حجت خداوند بر آن‌ها هستم."(بحار الانوار:۱۸۱/۵۳).

به طور کلی نقش اساسی خمس معطوف به دو مورد می باشد:

۱-نقش معنوی به منظور نیل به تهذیب نفس که شالوده و اساس حیات طیبه در جامعه اسلامیو حیات اخرویاست.

۲- نقش مادی برای توزیع مجدد ثروت بر اساس عدالت اجتماعی و استحقاقی، ترمیم شکاف طبقاتیو تقویت حکومت اسلامی.

1. Khums
2. Zakat or Zakah
3. Kharaj, Tribute
4. Jizya
5. Sadaqah
6. Hiba or Hebe
7. Waqf

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

بیان مسأله

فقر، تامین آسایش ونیازهای اجتماعی، امنیت اقتصادی، آرامش روحی و روانی و ... از جمله موارد بدیهی است که رفع آن‌ها دغدغه آحاد جوامع بشری است. در جوامع دارای ارزش‌های دینی و سنتی از طریق مشارکت عوامل مرتبط و مسئولیت پذیر و در جوامع مدرن غیر دینی با اتکا به ابزار قانون این معضلات سامان دهی می‌شوند. آمارهای اعتیاد، طلاق، سرقت، جرم و جنایت، غالباً به طور مستقیم یا غیر مستقیم، ریشه در فقر و نیاز مادی انسان دارد که در برخی موارد بدلیل غیر قابل تحمل بودن و از دست رفتن صبوری و تاب و توان فرد، هر از چند گاهی در جامعه بروز می‌کند.

– عدم توانایی دولت برای رفع مشکلات در حوزه‌های مختلف مانند تغذیه، بهداشت، درمان، آموزش و تفریح در جامعه از محل منابع عمومی، معضل توزیع مجدد ثروت و عدم کفایت این منابع در جامعه قابل مشاهده است. یکی از راه‌های برون رفت از این تنگناها و یا کاستن از مشقات آن‌ها، تقویت سرمایه اجتماعی[8] است. مطالعات زیادی ناظر بر تاثیر گذاری سرمایه اجتماعی بر شاخص‌های توسعه و سرمایه انسانی[9] مانند سرمایه گذاری، بهداشت، آموزش و... انجام شده (سوری، مهرگان، ۱۳۸۹) که حاکی از نقش بی بدیل سرمایه اجتماعی در تمامی شئونات زندگی بشری است. در جامعه ما علاوه بر حس مشترک ایفای وظایف انسانی و اجتماعی، نوعی سرمایه اجتماعی با پتانسیل بسیار قوی وجود دارد که عناوینی از قبیل زکات، خمس، کفارات، نذورات، موقوفات و ... را در بر می‌گیرد و از مصادیق این تکلیف و بالاتر از آن، یک وظیفه شرعی شمرده می‌شوند.

– شکاف طبقاتی غالباًموجب عدم توانایی خانواده‌هابرای تامین حداقل هزینه‌های زندگی می‌شود.نگاه عادلانه نظام اسلامی عمدتاً معطوف به ترمیم این شکاف بوده است. راه اصلی برای توزیع صحیح و مجددرآمدها، بهره گیری از فرصت‌های بومی موجود در حوزه‌های مختلف است. از جمله این حوزه‌ها که می‌توان از آن بهره گرفت، وجوهات شرعی است که منبع مالی بسیار قابل توجهی را ایجاد خواهد کرد تا بتوان از آن‌ها در ترمیم شکاف طبقاتی و رفع فقر بهره جست (موسایی، کرمی، ۱۳۸۷).

8. Social Capital

9. Human Development

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

اهمیت و ضرورت پژوهش

از جمله علل مهمی که ضرورت انجام پژوهش حاضر را توجیه نموده است عبارت‌اند از:

- ✓ تأکید مکرر آموزه‌های اسلام به مومنین برای اقامه قسط و عدالت در جامعه است تا آنجا که انجام این امر مهم را ملاک تقوای مردم برشمرده است. امام علی(ع) نیز عدالت را شاخصی برای سنجش تقوا و ترازوی خداوند روی زمین قلمداد می‌نماید(میزان الحکمه، حدیث ۱۱۶۵۷).
- ✓ اهمیت منابع مالی اسلام و پرداختهای شرعی است که پرداخت خمس در فقه شیعه از مهم‌ترین این منابع می‌باشدو در آیه ۴۱ سوره انفال به آن پرداخته شده است.
- ✓ پژوهش‌های انجام شده در زمینه هزینه‌های مذهبی، خمس و زکات و سایر وجوهات شرعی، عموماً بر جنبه مالیاتی بودن خمس و زکات و جایگزینی آنها با مالیات یا قسمتی از مالیات، تاکید ورزیده‌اند و این در حالی است که اولاً اینگونه پرداخت‌ها در نقاط کشور متفاوت بوده و از یک رویه خاصی پیروی نمی‌کنند، لذا تعمیم یکسان یافته‌هایاین دسته از پژوهش‌ها در سطح کشور، عاری از ایراد و اشکال نیست. ثانیاً به جز مطالعات دهه اخیر، عمده مطالعات انجام شده قبل از آن، جنبه اثباتی در حوزه نظری و تئوریکی داشته‌اند.
- ✓ خمس، قسمتی از خلاء اقتصادی موجود در جامعه اسلامی را بر طرف می‌کند.
- ✓ خمس، از جمله فروع دین و جزو عبادات است و باید با قصد قربت انجام گیرد. تمام مذاهب اسلامی در اصل وجوب خمس اتفاق نظر داشته و تنها اختلاف آنان در موارد و مصارف آن است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸: ۹-۱۰).
- ✓ در سبد مصرفی فرد مسلمان، مخارج مذهبی (واجب و مستحب) با هدف سرمایه گذاری معنوی در کنار مخارج معیشتیدیگر و سرمایه گذاری فیزیکی قرار دارد که می‌تواند پیامدهای مثبتی در دنیا و آخرت برای فرد مسلمان داشته باشد. ویژگی اصلی همه این هزینه‌ها، دستورات قرآنی و روایات صحیح وارده است. (فلاحی، ۱۳۸۹: ۳۹)

اهداف و سوال اصلی پژوهش

هدف اصلی این پژوهش تعیین رابطه عوامل اقتصادی تورم و رکودبا پرداخت خمس تبیین شده است. همچنین سوال اصلی پژوهش حاضر مبتنی بر این سوال است که آیا عوامل اقتصادی تورم و رکود موجب کاهش خمس پرداختی، تاخیر در پرداخت و دستگردان کردن آن به منظور عدم پرداخت اقشار مختلف جامعه مسلمان می‌گردد؟

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اصلی پژوهش بر این استوار است که عوامل اقتصادی تورم و رکود موجب کاهش پرداخت خمس مردم می‌گردد. سایر فروضی که مورد تحقیق این پژوهش قرار دارند عبارتند از : تـورم بـا پرداخت خمس رابطه معکوس دارد.تورم با تاخیر در پرداخت خمس رابطه مستقیم دارد.تورم بـا دستگردان کردن خمس رابطه مستقیم دارد.نقش عوامل اقتصادی تورم و رکوددر پرداخت خمس متفاوت است.سهم بخش‌های اقتصـادی کشـاورزی، صـنعتی، خـدماتی و بازرگـانی در پرداخـت خمس متفاوت است.میزان پرداخت خمس روستائیان بیشتر از شهروندان است.

۱. ادبیات پژوهش

از جمله رفتارهای اقتصادی مسلمانان که از ایمان آنها به خداوند متعال ناشی مـی‌شـود، هزینـه کردن بخشی از درآمد خود در راه خداوند است که در قالب مخـارج واجـب یـا مسـتحب انجـام می‌شود. اموری مانند زکات، انفاق، خمس (انفال: ۴۱)، کمک به ایتام، برگزاری مراسم عزاداری و بزرگداشت شعائر اسلامی (حج: ۳۲) و ... از جمله رفتارهای اقتصادی مسلمانان است که افزون بر منافع فردی، دارای منافع جمعی مانند رشد روحی و حتی رشد اقتصادی جوامع نیـز مـی‌باشـد. امام صادق(ع)می‌فرماید:"اگر همه مردم زکات اموال خود را بپردازند، مسـلمان فقیـر و نیازمنـدی نخواهد ماند و مردم فقیر، محتاج و گرسنه و برهنه نمی‌شوند، مگر به علت گناه ثروتمندان"(حـر عاملی، ۱۴۰۹، ج۶: ۱۳). آمار سالانه مخارج مذهبی توسط مرکز آمار ایران جمع آوری مـی‌شـود که شامل پرداخت‌های خانوار بابت وجوه شرعیه مانند خمس، زکات و ...، هزینه‌های نقدی خانوار به نهادهای مذهبی و سازمان‌های خیریه و کمک به مردم آسیب دیده است که همه آنها با هدف تحقق عدالت اجتماعی و نوع دوستی انسان‌ها صورت می‌گیرد.

۱-۱. عناصر تحقق عدالت اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام

عدالت اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام، از طریق کارکرد سه عنصر در این نظام تحقق می‌یابد:

۱- عنصر فرهنگی: سطح ایمان جامعه به آموزه‌های اسلامی، متغیر مهمی است که بر سـطح مصرف، انفاق‌های طبقه مرفه به طبقه فقیر، توزیع دوباره درآمد و ثروت، سرمایه گذاری به انگیزه ایثار و در جهت مصالح طبقات مستضعف جامعه، افزایش تعداد بنگاه‌هایی که به انگیـزه خـدمت به مردم فعالیت می‌کنند تاثیر می‌گذارد که نتیجه این اقدامات داوطلبانه مردم که به انگیزه ایثار و ثواب آخرتی انجام می‌شود، کمک به تحقق رفاه عمومی و کاهش نابرابری‌ها است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

۲- عنصر ساختاری: بازارهای مشارکتی نظام اقتصادی اسلامی، نظام پخش سود است. زیرا در این نظام، بازارهایی مانند بازار اجاره عوامل و بازار مشارکت عوامل در سود وجود دارد که باعث می‌شود سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی نزد گروه خاصی متمرکز نشود و بین عوامل تولید توزیع گردد.

۳- عنصر سیاسی: هر چند وجود دو عنصر پیش گفته در این نظام با قطع نظر از سیاست‌های دولت، به صورت خودکار در جهت ایجاد رشد عادلانه و توزیع مجدد درآمد از ثروتمندان به فقیران عمل می‌کند، ولیکن دولت نیز وظیفه دارد در جهت تحقق عدالت اقتصادی، سیاستگذاری و اقدام کند (میرمعزی، ۱۳۸۴: ۴۴۷-۴۴۹).

۲-۱. محدودیت‌های تخصیص درآمد در اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی

قسمتی از محدودیت‌های تخصیص درآمد در اسلام مانند محدودیت‌های اقتصاد متعارف است و برخی مربوط به شرع مقدس اسلام می‌باشد. این محدودیت‌ها فردی، نهادی و یا شرعی می‌باشند (میرمعزی، ۱۰۵:۱۳۸۴-۱۰۷).مطابق آموزه‌های اسلام، هر فرد مسلمانی درآمد خود را بین مصرف کالا و خدمات برای خود و نزدیکان (در حد کفاف و در حد توسعه)، سرمایه گذاری (با انگیزه سود مشروع و با انگیزه ثواب) و انفاق در راه خدا تقسیم می‌نماید. از آیات و روایات چنین استفاده می‌شود که، بر هر فرد مسلمان واجب است تا مخارج زندگی خود را در حد ضرورت و مخارج افراد تحت تکفل خود را در حد کفاف تامین کند و اگر از عهده مخارج ضروری و کفاف بر نیاید، او فقیر است و می‌تواند از خمس و زکات استفاده کند. (میرمعزی، ۸۲:۱۳۸۴-۱۰۷).

۳-۱. فقر و مسکنت

اجرای عدالت، فقر را کاهش خواهد داد و فقر معلول بی عدالتی و ظلم و تبعیض است. امام صادق(ع) می‌فرماید: "اجرای عدالت میان مردم باعث بی نیازی و عمران و رشد می‌گردد. هر عملی که نتایج آن بی نیازی و عمران و رشد نباشد عادلانه نیست." (حر عاملی، ج ۱۱: ۱۱۶ باب ۶۹).

مسکنت یا مسکین به معنی هیچ نداشتن است (حکیمی، ۱۳۶۹: ۲۹). مسکین تنها ندار نیست، بلکه علاوه بر نداری دچار خواری و ذلت هم می‌باشدیعنی برای تامین معاش از آبروی خود مایه می‌گذارد. شاید بتوان مفهوم فقر مطلق در ادبیات اقتصادی متعارف را همان مسکین نامید (حکیمی، ۱۳۸۸: ۱۷۷). منبع تامین حداقل معاش باید از محل کمک دولت، انفاق و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

صدقات مردم، مالیات‌های اسلامی و احیاناً پس انداز منفی فرد مسکین تامین شود. در این حالت دولت باید این طبقه اجتماعی را تحت پوشش و حمایت قرار دهد و دولت عادل و حکومت عادلانه باید پدیده مسکین را با نگرش واجب الدفع بودن از بین ببرد (حکیمی، ۲۹:۱۳۶۹).

تابع مصرف کوتاه مدت فرد فقیر، با معاش کمتر از حد متوسط جامعه و با درآمد مثبت غیر مکفی است. فرد فقیر برای یک معاش آبرومندانه باید با حفظ عزت وی مورد حمایت قرار گیرد.بهترین راه حفظ عزت فرد فقیر، دادن سرمایه لازم برای گسترش فعالیت و افزایش درآمد برای اوست.

۴-۱. عوامل کمی و کیفی موثر بر تخصیص درآمد فرد مسلمان

درآمد فرد: در زمینه هزینه‌های مصرفی در مراحل ابتدایی تا رسیدن به حد کفاف، مصرف تابعی از درآمد نیست، زیرا فرض بر این است که در نظام اسلامی، دولت وظیفه دارد کمبود درآمد فرد را در حد کفاف جبران کند. پس از حد اسراف نیز میل نهایی به مصرف صفر است، زیرا مسلمان اسراف نمی‌کند. بین این دو حد، میل نهایی به مصرف بین صفر و یک قرار دارد. در مورد انفاق در راه خدا قضیه بر عکس است. قبل از حد کفاف، فرد هیچگونه انفاقینمی‌کند و پس از آن میل نهایی به انفاق فزونیمی‌گیرد و در حد اسراف، میل نهایی به انفاق بیشتر افزایش می‌یابد.

نیاز[۱۰]:یکی از عوامل کیفی موثر در تخصیص درآمد فرد مسلمان نیاز است که رابطه معکوس با تخصیص درآمد فرد مسلمان در بازار ثواب و انفاق دارد. نیازهای انسان در سه سطح ضرورت (برای ادامه حیات)، کفاف (برای زندگی در حد متوسط جامعه)، توسعه (برایزندگی مرفه و غیر مسرفانه) قابل تامین است.

ایمان[۱۱]:فقدان ایمان، فرد را به تجمل‌گرایی و بی توجهی به وضعیت فقیران جامعه سوق می‌دهد. از این رو در سطح پس از سطح کفاف، هر چه ایمان فرد افزایش یابد، سهم بیشتری از درآمد خود را در بازار ثواب عرضه می‌کند. افزایش ایمان، انگیزه صرف درآمد برای خود را کاهش و انگیزه کسب درآمد برای خود را تقویتمی‌کند. (میرمعزی، ۱۱۳:۱۳۸۴-۱۱۴).

---

۱۰. Need

۱۱. Faith

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

۱-۵. پیشینه و شان نزول آیه خمس

پیش از اسلام، مالیاتی به نام خمس یا به مفهوم خاص آن رایج نبوده است. بلکه از غنایم جنگی یک چهارمی به نام «مِرباع» دریافت می‌شد. مرباع شباهت بسیاری به خمس داشته و مختص رئیس قبیله بوده است (ابن اثیر، ج۲:۱۸۶). شایان ذکر است که در برخی منابع تاریخی از خمس در عصر جاهلیت یاد شده که آن، مفهوم دیگری غیر از خمس شرعی دارد (علی اکبری، ۱۳۹۰: ۳۲).

خمس در لغت به معنای «یک پنجم» است و در اصطلاح فقهی نیز به همان معنا است، با این تفاوت که با توجه به دیدگاه‌های گوناگون دربارهٔ منابع خمس و همچنین موارد مصرف و فلسفهٔ تشریع آن، تعریف و دامنهٔ خمس متفاوت می‌شود (نوری و دیگران، ۱۳۸۶:۲۵-۲۷).

در منابع اسلامی، دربارهٔ زمان وجوب خمس در اسلام اختلاف نظر وجود دارد. بعضی معتقدند پس از نزول آیهٔ خمس (انفال: ۴۱) در پایان جنگ بدر، خمس بر مسلمانان واجب شد و از غنایم به دست آمده از کافران دریافت گردید(محقق، ۱۳۵۹: ۳۶۵).

۱-۶. فلسفهٔ تشریع خمس

برای درک فلسفهٔ تشریع خمس در دوران پیامبرρباید به آیهٔ خمس و سنت مراجعه کرد. در آیهٔ مزبور به دو دسته تصریح شده است: در دستهٔ نخست به نام خداوند متعال و پیامبرρو ذی القربی که وارثان وی هستند، اشاره شده است. بنابراین دربارهٔ فلسفهٔ تشریع خمس برای دستهٔ اول، یعنی پیامبر و ذی القربی دو گونه نیاز وجود دارد: نخست، نیاز جامعه اسلامی به حفظ امنیت و ترویج دین و نیاز دیگر، نیاز اهل بیت رهبر اسلامی (نوری و دیگران، ۱۳۸۶: ۲۸).دسته دوم نیز عبارت‌اند از: یتیمان، بینوایان، و در راه ماندگان. دربارهٔ دسته دوم، با توجه به ویژگی‌های گروه‌های یاد شده، جز نیاز دلیل دیگری در آیهٔ خمس بیان نشده است.

۱-۷. منابع و مصارف خمس در عصر پیامبرρ

رسول خداρدر جهت اجرای فرمان الهی برای دریافت خمس در غیر غنایم جنگی، مأمورانی را به دیگر نقاط گسیل می‌داشت. برخی از محققان معاصر از نامه‌های پیامبرρ به سران قبایل، چنین برداشت کرده‌اند که آن حضرت از ارباح مکاسب (سود درآمد کسب) نیز خمس گرفته است (علی اکبری، ۱۳۹۰:۳۳). به روایت بسیاری از مورخان، پیامبرρهنگام فتح خیبر در سال هفتم هجری، غنایم

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

به دست آمده را به سه بخش تقسیم کرد. دو بخش نخست را به مسلمانان و بخش سوم را سهم خدا، رسول، ذی القربی، یتیمان، بینوایان، مصارف خوردنی زنان پیامبرρ و مصارف خوردنی کسانی که میان پیامبر و اهل فدک برای صلح رفت و آمد می‌کردند، اختصاص دادند (نوری و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۴).

۸-۱. خمس در دوران خلفا و در عصر ائمه علیهم السلام

میزان خمس دریافتی در دوره برخی از خلفا، به علت گسترش فتوحات و بهره مندی بیشتر از غنایم جنگی، افزایش چشمگیر و چند برابری داشت ولی مصرف آن در مسیر دیگری قرار گرفت چنان که برخی از نویسندگان می‌گویند: خمس را شش سهم بود، دو سهم از آن خدا و رسول او، یک سهم مخصوص خویشاوندان پیامبرρ و سه سهم باقی ماندهٔ آن، سهم سه طایفه ای بود که در قرآن آمده است (یتیمان، مسکینان و در راه ماندگان). لیکن چون پیامبرρ درگذشت، سه سهم آن را ساقط کردند و تمام آن را به سه سهم تقسیم کردند (علی اکبری، ۱۳۹۰: ۳۴).

۹-۱. خمس در عصر ائمه علیهم السلام و غیبت امام زمان (عج)

دولت علوی از منابع مالی مختلفی چون خمس، زکات، فیء، انفال، جزیه و خراج برخوردار بود و از آن‌ها در مسیر تحقق اهداف نظام اسلامی استفاده می‌کرد (علی اکبری، ۱۳۹۰: ۳۰).

در عصر حضور حضرت ولی عصر (عج)، حضرتش فرصت بروز و طرح برداشت‌های گوناگون از کتاب و سنت و سیره را به پیروان پیشوایان دینی قبل از خود نمی‌داد. اما از آغاز قرن چهارم هجری و مقارن با آغاز عصر غیبت، برداشت‌های گوناگونی در چارچوب فقه شیعه پدید آمد.دیدگاه برتر در این دوره، گرفتن خمس از منابع هفت گانه ای است که در فقه شیعه نیز از آنها به شرح زیر سخن به میان آمده است (نوری و دیگران، ۱۳۸۶:۵۰-۵۱):

۱. غنایم جنگی، ۲. معادن، ۳. غوص، ۴. سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی، ۵. مال حلال مخلوط به حرام، ۶. گنج، ۷. زمینی که از مسلمانان به کافر ذمی انتقال یافته است.

قول مشهور فقها بر اینست که درآمد خمسی پس از معین شدن حداقل معیشت و بیان مرز فقر و غنابرای هر شخصی معین می‌شود. اینکه باید مئونه یا مخارج تولید و مصرف از درآمد کسر شود در روایات آمده است. اختیار سهمین مبارکین به طور کلی مربوط به ولی امر مسلمین است و کسی که بر عهده او و یا در مال وی مقداری حق امام علیه السلام یا سهم سادات باشد، باید آن را به ولیّ امر خمس یا وکیلی که از طرف او اجازه دارد، تسلیم کند(امام خمینی(ره)، مساله ۱۷۵۱ تا ۱۸۵۲). مقلّدینِ هر یک از مراجع محترمِ تقلید (دامت برکاتهم)، اگر در پرداخت سهمین

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

مبارکین به استناد فتوای مرجع تقلید خود عمل کنند، موجب برائت ذمه می‌شود (آیت الله خامنه ای:۳۳۱). هیچ درآمدی معاف از خمس نیست. خمس پس از کسر هزینه‌های زندگی به فرد حقیقی اعم از بالغ یا صغیر تعلق می‌گیرد که باید پس از رسیدن به سن تکلیف پرداخت کند. مراد از هزینه، مواردی است که برای گذراندن زندگی لازم است(امام خمینی(ره)، ج۱: ۳۵۶-۳۶۲).

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات انجام شده در زمینه مخارج مذهبی، خمس و زکات را می توان به شرح جدول (۳-۱) بیان نمود.

جدول ۲-۱. مطالعات انجام شده در زمینه مخارج مذهبی، خمس و زکات

الف) مطالعات در باره مخارج مذهبی به طور عام			ب) مطالعات در زمینه خمس و زکات		
۱- مطالعات وجوه اخلاقی و فقهی مخارج مذهبی	۲-مطالعات بر اساس ادبیات اقتصاد متعارف و مبتنی بر بررسی رفتار عملی مسلمانان	۳- مطالعات بر اساس ادبیات اقتصاد متعارف و در چارچوب الگوهای اقتصاد اسلامی	۱- مطالعات داخلی اقتصادی در زمینه خمس	۲- مطالعات داخلی فقهی در زمینه خمس	۳- مطالعات خارجی توسط اندیشمندان جهان اسلام در زمینه زکات
		۱- توسط پژوهشگران داخلی			
		۲- توسط پژوهشگران خارجی			

محقق ساخته، حاصل مطالعات کتابخانه ای

نخستین دسته از مطالعات بر اساس استخراج دستورهای اقتصادی شرع از مکتب اقتصادی اسلام، مبتنی بر انجام این نوع مخارج به صورت واجب یا مستحب، انجام شده است که بیشتر جنبه اخلاقی و فقهی دارد. آثارامام خمینی(ره) (۱۳۸۳) و محمدرضا حکیمی و دیگران (۱۳۷۶) از جمله مطالعاتی است که به جمع آوری آیات و روایات در کتب فقهی و روایی اهل سنت و شیعه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

پرداخته است.

دسته دوم از مطالعات بر اساس رفتار عملی مسلمانان و بررسی چگونگی برخورد آنان با مخارج مذهبی تدوین شده است که از نظر تعداد، اندک و محدود به مطالعات داخلی است. این دسته از تحقیق‌ها با توجه به ادبیات اقتصادی متعارف و به صورت تجربی انجام شده است.

عزتی (۱۳۸۲) در یک بررسی تجربی و از راه وارد کردن عامل ایمان در نظریه رفتار مصرف کننده، هزینه‌های مذهبی خانوار را تابعی از درآمد، درجه ایمان و سن سرپرست آن در نظر گرفته است.

کیاءالحسینی (۱۳۸۸) در مطالعه خود با استفاده از روش داده‌های تلفیقی طی سالهای ۱۳۸۴-۱۳۶۱، نتیجه گیری نموده که درآمد خانوار، بعد خانوار و جنگ تحمیلی اثر مثبت و تورم اثر منفی بر هزینه های مذهبی خانوار داشته است.

گروه سوم، مطالعات بر اساس ادبیات اقتصاد متعارف و در چارچوب الگوهای اقتصاد اسلامی و با توجه به قیدهای شرعی حاکم بر رفتار فرد مسلمان انجام شده است. این دسته مطالعات که به وسیله اقتصاددانان مسلمان صورت گرفته را می‌توان به دو گروه مطالعه‌های داخلی و خارجی تقسیم کرد.

میرمعزی (۱۳۸۴) به محدودیت‌های تخصیص درآمد مانند حرمت ربا، حرمت کنز، حرمت اسراف اشاره کرده است و مخارج انسان مذهبی را تابع سه متغیر مخارج مذهبی، مخارج سرمایه گذاری و بخشی از درآمد که از راه بازار ثواب در راه خدا صرف می‌شود، دانسته است.

ندری و دیگران (۱۳۸۸) در مقاله ای به نقش حاکمیتی دولت اسلامی در بهبود توزیع درآمد اشاره کرده و نقش سرمایه گذاری فرهنگی و اجتماعی را در تقویت تفاهم و همبستگی متقابل بین ثروتمندان و فقیران مورد بحث قرار داده‌اند. ایشان اخلاق مداری دولت مردان را باعث سیاستگذاری های صحیح و اصولی در یاری کردن کم درآمدها، افزایش فضای تفاهم و اعتماد عمومی، الگوپذیری مردم و کوشش بیشتر برای زندگی اخلاقی و معنوی همراه با انجام واجبات مانند انتقال‌های منصوص خمس، زکات و امور خیرخواهانه مانند انتقال‌های اختیاری صدقه و وقف دانسته‌اند.

پژوهش‌های خارجی عمدتاً معطوف به مسائل مرتبط با هزینه‌های مذهبی است و در آنها به صراحت به هزینه‌های مذهبی پرداخته نشده است. خان[12] (۱۹۸۴) تابع مصرف کلان در

12. Khan

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

چارچوب اسلام را استخراج کرده است و کیار[13] عبدو (۲۰۰۹) بـه توزیـع مجـدد و کـاهش فقـر اشاره می‌کند و از زکات به عنوان هزینه ناشی از باورها، یادکرده و اثر آن را بر کاهش فقر تجزیه و تحلیل می‌کند.

تحقیقات انجام شده در باره خمس و زکات، به سه دسته قابل تقسیم هستند:

اغلب مطالعات انجام شده در این دسته مربوط به پژوهش‌های دهه اخیـر مـی‌باشـد. از ایـن گروه می‌توان به مطالعات و مقالات زیر اشاره نمود:

لشگری (۱۳۷۴) در مقاله خود این پرسش را مطرح می‌کند که آیا درآمد خمسی در ایران با وظایف آن هماهنگ است یا خیر؟ اگر هماهنگ بود باید در صدد اجرای صحیح خمس در جامعه باشیم و اگر هماهنگی نباشد با یک چالش نظری و تئوریکی مواجه خواهیم بود.

رضایی دوانی و دیگران (۱۳۹۱) در مقاله خویش مالیات بـر مجمـوع درآمـد را بـا خمـس از منظر فقه اسلامی مورد مقایسه قرار داده‌اند و بیان می‌کنند که خمس می‌تواند جایگزین مالیـات بر درآمد شده و اجرای آن نیازمند یک سیستم جامع اطلاعاتی از درآمد و هزینه افراد و خانوارها می‌باشد.

کیاءالحسینی (۱۳۹۰) در مقاله خـود توضـیح مـی‌دهـد کـه رفـع ابهامـات قـانونی وشـرعی پرداختهای حقوق مالی- دینی، موجب افزایش کارآیی پرداختهای مالی مردم می‌شود. سپس ۱۸ محور را برای ملاحظات پیاده سازی مالیات‌های اسلامی احصاء و رتبه بندی نموده است.

قدما و معاصرین در مطالعات انجام شده خود به تبیین سیر تاریخی خمس و وجوهات شرعی در عصر پیامبر (ص) و ائمه هدی و در عصر غیبت، بیان ادله وجـوب خمـس، بیـان مصـادیق آن مبتنی بر آیات و روایات و سنت و سیره معصومین و تضارب آراء فقهی اهل سنت و فقهای شیعه پرداخته‌اند.

از آثار این گروه می توان به کتاب الخمسِ تحریر الوسیله، (امام خمینی(ره)، ۱۳۴۱)، ولی امر و مالکیت اموال عمومی (مؤمن قمی، ۱۳۸۹)، فلسفه خمس و ابعاد آن (مکارم شـیرازی، ۱۳۶۱)، کاوشی در احادیث خمس صحیح بخاری (علمی اردبیلی، سجادی زاده، بی تا)، مـدیریت خمـس در عصر غیبت (فیاض، ۱۳۹۰)، موارد وجوب خمس و زکات (اسماعیلی، ۱۳۷۴) اشاره نمود.

سرانجام گروه آخر که اندیشمندان آن اغلب از میان عامه (اهل سنت) مـی‌باشـند، صـرفاً بـه بررسی زکات در جامعه اسلامی که مبتنی بر برداشتهای متفاوت ایشـان از واژه عنیمـت در آیـه

13. Kiar

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

خمس، سیره و سلوک پیامبر اسلام$^{\rho}$ و پس از آن، تأسی به رفتار خلفا می‌باشد، پرداخته‌اند. در جدول ۳-۲ به برخی از موارد اختلافی بین مذاهب اسلامی در خصوص منابع خمس اشاره شده است.

جدول۳-۲. احکام مربوط به موارد تعلق خمس از نظر فقهای مذاهب پنج گانه اسلامی

اموال		شیعه	حنفی	حنبلی	شافعی	مالکی
پول رایج		خمس	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب
طلا و نقره غیر زینتی		خمس	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب
طلا و نقره زینتی		خمس	زکات واجب	بدون حکم	بدون حکم	بدون حکم
کنز (متعلق به دوران جاهلیت)		خمس	خمس	خمس	خمس	خمس
کنز (طلا و نقره)		خمس	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب
کنز (غیر طلا و نقره)		خمس	زکات واجب	زکات واجب	بدون حکم	بدون حکم
معدن (طلا و نقره)		خمس	خمس	زکات واجب	زکات واجب	زکات واجب
معدن (غیر طلا و نقره)		خمس	خمس	زکات واجب	بدون حکم	بدون حکم
غوص		خمس	بدون حکم	بدون حکم	بدون حکم	بدون حکم
مال مخلوط به حرام		خمس	لقطهٔ[۱۴]	لقطهٔ	لقطهٔ	لقطهٔ
غنایم جنگی		خمس	خمس	خمس	خمس	خمس
زمینی که کافر ذمی از مسلمان می‌خرد		خمس	حکم زمین خراجی را دارد	۱- خمس واجب ۲- بدون حکم	یک پنجم (عشر مضاعف)	بدون حکم

کیاءالحسینی، سید ضیاء الدین، رساله کارشناسی ارشد دانشگاه مفید، ۱۳۷۷

۱. با ضم "ل" و فتح "ط"، یافته شده، پیدا شده، برداشتن چیزی از روی زمین، دانه خرما که با خوشه به روی زمین افتاده(منجد الطلاب، ۱۳۶۶، ۵۰۸)، اشیاء یا حیوانی که انسان پیدا می کند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

برخی آثار منذر کهف[۱۵] و عبدالقادر الاجیل[۱۶] از زمره این گروه می باشند که به جهت خارج بودن موضوع زکات از بحث این پژوهش، به آن‌ها پرداخته نمی‌شود.

۳. مشخصات جامعه آماری

پژوهش حاضر، با توجه به وسعت تاثیر عوامل اقتصادی در حیات فردی و اجتماعی پرداخت کنندگان خمس یک پژوهش کاربردی[۱۷] تلقی می‌شود. مع الوصف برخی از مباحث مطروحه در این پژوهش، به تعمیق مبانی و تحکیم بنیادهای گستره‌ی علم اقتصاد اسلامی در زمینه خمس می‌انجامد که از این منظر یک پژوهش بنیادی[۱۸] محسوب می‌گردد.

موضوع تحقیق حاضر در حوزه علوم انسانی و قلمرو زمانی آن، متکی بر آمارهای ۳ سال منتهی به سال ۱۳۹۲ و قلمرو مکانی در محدوده گستره جغرافیایی خانوارهای استان همدان می‌باشد. جامعه آماری نمونه ای از پرداخت کنندگان خمس در اقشار مختلف مردم استان هستند. همچنین بر اساس انتظار از عملکرد و رفتار فرد مسلمان شیعه با تمکن مالی، پیش بینی می‌شود که ایشان دارای انگیزه مذهبی و قادر به پرداخت خمس می‌باشد. آمارها حاکی از آنست که طی سالهای ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ بخش خدمات توانسته است بیش‌ترین نقش را در مشارکت اقتصادی مردم استان ایفا کند.

در این پژوهش پس از گردآوری آمار جمعیت استان بر اساس نتایج آخرین سرشماری موجود، برای تعیین حجم نمونه از طریق فرمول کوکران[۱۹] عدد ۳۸۴/۰۷۵۹، از طریق فرمول مورگان[۲۰] عدد ۳۸۳/۷۶۳۳ و از طریق مراجعه به جدول مورگان نیز عدد طلایی ۳۸۴ حاصل گردید که سرانجام با اطمینان از اعداد مذکور، تعداد ۳۸۴ نفر برای حجم نمونه (پرداخت کنندگان خمس) تعیین گردید.اطلاعات از طریق روش های کتابخانه ای و میدانی(پرسشنامه) و نمونه‌گیری به صورت اتفاقی سیستماتیک گردآوری شده است.

15.Monzer Kahf,1997
16. Abd al Qader al 'Ajil,1996
17. Applied Research
18. Basic Research
19. Cochran
20. Robert V.Krejcie & Daryle W.Morgan

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

۴. یافته‌های پـژوهــش

۴-۱. توصیف داده‌ها

گروه نمونه شامل ۳۸۴ نفر از پرداخت کنندگان خمس استان همدان بودند که ۴۹٪ از شهرستان همدان، ۸.۳٪ از شهرستان ملایر، ۷.۸٪ از شهرستان نهاوند، ۷.۸٪ از شهرستان کبودرآهنگ، ۴.۲٪ از شهرستان رزن، ۶٪ از شهرستان بهار، ۷.۸٪ از شهرستان تویسرکان، ۷.۸٪ از شهرستان اسدآباد و ۱.۳٪ از شهرستان فامنین به صورت تصادفی انتخاب شدند.از مجموع پرداخت کنندگان خمس، ۷۴.۷٪ مرد و ۲۵.۳٪ زن بودند. سن حدود ۶۰٪ از گروه نمونه بین ۳۱ تا ۵۰ سال قرار گرفته است. تحصیلات حدود ۶۷٪ از گروه نمونه در مقطع دیپلم تا لیسانس قرار گرفته است. شهرستان همدان به عنوان مرکز استان، دارای بیش‌ترین گروه نمونه با مدرک دکتری می‌باشد.مشاغل کارمندی و سایر مشاغل خدماتی با ۴۵.۶٪ بیشترین و شغل کشاورزی، دامداری و باغداری با ۳٪ فراوانی، کمترین مشاغل گروه نمونه را در بر داشته است. در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲، درآمد گروه نمونه از هزینه های ایشان بیشتر بوده است و به طور متوسط حدود ۶۸٪ از افراد گروه نمونه اعلام کرده‌اند که خمس خود را در این بازه زمانی پرداخت کرده اند.

۴-۲. تحلیل داده‌ها و فرضیه‌های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل فرضیه‌های پژوهش به دلیل کیفی بودن سؤالات پرسشنامه و طبیعتاً غیر نرمال[۲۱] بودن متغیرهای پژوهش، از آزمون‌های ناپارامتری[۲۲]نظیر خی دو[۲۳] و فریدمن[۲۴]و نیز طیف لیکرت[۲۵]استفاده شده است. سپس برای سنجش روایی و پایایی، ۳۰ عدد پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ مورد تحلیل قرار گرفت، که پایایی پرسشنامه پرداخت کنندگان خمس ۰/۷۵ حاصل گردید که نشان می دهد پرسشنامه ها از پایایی بالایی برخوردار هستند.

۴-۳. بررسی فرضیه اصلی از طریق آزمون خی دو

عوامل اقتصادی تورم ورکود موجب کاهش پرداخت خمس مردم می‌گردد.

به طور میانگین به نظر ۳۹ نفر از پرداخت کنندگان خمس، عوامل تورم ورکود اقتصادی در

21. Non-normal Variables
22. Nonparametric test
23. Chi – Squared test
24. Friedman test
25. likert scale

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

پرداخت خمس مؤثر است، به نظر ۱۲نفر اکثر مواقع موثر است، ۷۶ نفر نظری نداشته‌اند، به نظر ۸۳ نفر گاهی اوقات موثر است و به نظر اکثر آنان یعنی ۱۷۴ نفر تأثیری ندارد. نتایج بدست آمده از آزمون خی دو نشان می‌دهد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار (۷۶/۸) تفاوت معنـاداری وجـود دارد (p=۰/۰۰۰۱ و ۱۹۶/۸۰= χ^2) زیـرا (p< ۰/۰۵).بنـابراین بـا توجـه بـه فراوانی‌های مشاهده شده با ۹۵٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفت کـه از نظـر پرداخـت کننـدگان خمس، تورم ورکود اقتصادی تأثیری بر پرداخت خمس ندارد.

۴-۴. بررسی سایر فرضیه‌ها از طریق آزمون های خی دو و فریدمن

فرض ۱) تورم با پرداخت خمس رابطه معکوس دارد.

۲۴ نفر از پرداخت کنندگان خمس بیان داشته اند که اگر قیمت کالاهـا در بـازار همیشـه روبـه افزایش باشد، پرداخت خمس خود را کاهش می‌دهند، ۸ نفر اکثر مواقع کاهش می‌دهند، ۶۳ نفر نظری ندارند، ۶۸ نفر گاهی اوقات کاهش می‌دهند و ۲۲۲ نفر کاهش نمـی‌دهنـد. نتـایج بدسـت آمده از آزمون خی دو نشان می‌دهد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظـار (۷۶/۸) تفاوت معناداری وجود دارد (p=۰/۰۰۰۱ و ۳۷۶/۳۱= χ^2) زیرا (p< ۰/۰۵). بنابراین با توجـه بـه فراوانی‌های مشاهده شده با ۹۵٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پرداخت کننـدگان خمس، تورم تأثیری بر پرداخت خمس ندارد و باعث کاهش پرداخت خمس نمی‌شود.

فرض ۲) تورم با تأخیر در پرداخت خمس رابطه مستقیم دارد.

۲۶ نفر از پرداخت کنندگان خمس بیان کرده اند که اگر قیمـت کالاهـا در بـازار همیشـه روبـه افزایش باشد، خمس خود را با تاخیر می‌پردازند، ۱۰نفر اکثر مواقع با تأخیر می‌پردازنـد، ۷۹ نفـر نظری ندارند، ۸۵ نفر گاهی اوقات با تأخیر می‌پردازند و ۱۸۴ نفـر تـأخیری در پرداخـت خمـس ندارند. نتایج بدست آمده از آزمون خی دو در جدول نشان می‌دهد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتـــظار (۷۶/۸) تفاوت معناداری وجـــود دارد (p=۰/۰۰۰۱ و ۲۴۲/۲۷=χ^2) زیـرا (p<۰/۰۵). بنابراین با توجه به فراوانی‌های مشاهده شده با ۹۵٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفـت که از دیدگاه پرداخت کنندگان خمس، تورم موجب تأخیر در پرداخت خمس ایشان نمی‌شود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

فرض ۳) تورم با دستگردان کردن خمس رابطه مستقیم دارد.

۷۴ نفر از پرداخت کنندگان خمس وقتی که قیمت کالاها در بازار افزایش یابد، با وکیل و مرجع تقلید خود برای دستگردان کردن خمس مصالحه می‌کنند، ۱۴نفر اکثر مواقع مصالحه می‌کنند، ۷۳ نفر نظری ندارند، ۱۰۲ نفر گاهی اوقات مصالحه می‌کنند و ۱۲۱ نفر مصالحه نمی‌کنند. نتایج بدست آمده از آزمون خی دو نشان می‌دهد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار (۷۶/۸) تفاوت معناداری وجود دارد (p=۰/۰۰۰۱ و ۸۵/۲۴= χ^2) زیرا (p< ۰/۰۵). بنابراین با توجه به فراوانی‌های مشاهده شده با ۹۵٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که از دیدگاه پرداخت کنندگان خمس، تورم تأثیری بر دستگردان کردن خمس ندارد و باعث دستگردان کردن خمس نمی‌شود.

فرض ۴) میزان پرداخت خمس روستائیان بیشتر از شهرنشینان است.

به نظر ۱۸۳ نفر از پرداخت کنندگان خمس، روستائیان بیشتر از شهرنشینان خمس خود را می‌پردازند، به نظر ۴۴ نفر اکثر مواقع، ۷۲ نفر نظری ندارند، به نظر ۴۲ نفر گاهی اوقات بیشتر از شهرنشینان خمس خود را می‌پردازند و ۴۳ نفر خلاف این عقیده را دارند. نتایج بدست آمده از آزمون خی دو در جدول نشان می‌دهد که بین فراوانی مشاهده شده و فراوانی مورد انتظار (۷۶/۸) تفاوت معناداری وجود دارد(p=۰/۰۰۰۱ و ۱۹۱/۸۰= χ^2) زیرا (p< ۰/۰۵). بنابراین با توجه به فراوانی‌های مشاهده شده با ۹۵٪ اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که روستائیان بیشتر از شهرنشینان خمس خود را می‌پردازند.

فرض ۵) نقش عوامل اقتصادی تورم و رکود در پرداخت خمس متفاوت است.

به منظور رتبه بندی میزان تاثیر عوامل اقتصادی مذکور در پرداخت خمس، از آزمون فریدمن استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون فریدمن، از نظر پرداخت کنندگان خمس، از بین دو عامل اقتصادی تورم ورکود اقتصادی به ترتیب رکود اقتصادی با کمترین میانگین رتبه، بیش‌ترین تأثیر را در پرداخت خمس (کاهش پرداخت خمس، تاخیر در پرداخت خمس و مصالحه با مرجع تقلید یا نماینده برای دستگردان کردن خمس) دارد و عامل تورم در رتبه بعدی قرار می گیرد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

فرض ۶) سهم بخش‌های اقتصادی کشاورزی، صنعتی، خدماتی و بازرگانی در پرداخت خمس متفاوت است.

با توجه به نتایج آزمون فریدمن، از نظر پرداخت کنندگان خمس، در اولویت نخست کشاورزان و دامداران، در اولویت دوم کارمندان و صاحبان سایر مشاغل خدماتی، در اولویت سوم کسبه، تجار، بازاریان و بازرگانان و در اولویت آخر صنعتگران و صاحبان معادن نسبت به پرداخت خمس مقید می باشند.

جمع بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در مورد بررسی تاثیر عوامل اقتصادی تورم ورکود بر خمس پرداختی تهیه و تدوین شده است. سئوال این پژوهش که به منظور نیل به اهداف تحقیق طراحی شده، عبارت است از اینکه آیا عوامل اقتصادی تورم ورکود موجب کاهش خمس پرداختی، تاخیر در پرداخت و دستگردان کردن آن به منظور عدم پرداخت اقشار مختلف جامعه مسلمان می‌گردد؟

- ✓با توجه به میل باطنی پرداخت کنندگان خمس نسبت به ادای فریضه خمس، از دیدگاه ایشان تورم موجب عدم پرداخت، کاهش، تاخیر در پرداخت و دستگردان کردن خمس نمی‌شود و ایشان ادای فریضه منصوص پرداخت خمس را تابع دوعامل اقتصادی تورم و رکود نمی‌دانند.
- ✓از نظر پرداخت کنندگان خمس، در حالت تورم و رکود، رکود اقتصادی می تواند بیشترین تاثیر را نسبت به تورم در کاهش پرداخت خمس مردم داشته باشد.
- ✓از منظر پرداخت کنندگان خمس، ترتیب تقید گروه نمونه در پرداخت خمس عبارت است از: اولویت نخست کشاورزان و دامداران، اولویت دوم کارمندان و صاحبان سایر مشاغل خدماتی، اولویت سوم کسبه، تجار، بازاریان و بازرگانان و در اولویت آخر صنعتگران و صاحبان معادن نسبت به پرداخت خمس مقیدترند.
- ✓از نظر پرداخت کنندگان خمس، روستائیان بیشتر از شهرنشینان خمس خود را می‌پردازند.
- ✓با توجه به اینکه اغلب پرداخت کنندگان خمس، در میان طبقات کم درآمد قرار داشتند و حتی عده ای از ایشان تحت شرایط خاص روحی و روانی در حالیکه پس اندازی نداشته و یا درآمدشان در بازه زمانی تحقیق کاهشی بوده، اذعان کرده‌اند که خمس خود را پرداخت نموده‌اند، لذا انتظاری که به لحاظ نظری در خصوص پرداخت خمس برای برقراری عدالت، توزیع ثروت و کاهش فقر قبلاً ایراد شد، برآورده نمی‌شود، زیرا اغلب پرداخت کنندگان خمس،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

همان طبقات کم درآمد جامعه هستند.

- ✓یکی از فرصت‌ها و سرمایه های ارزشمند جامعه اسلامی ما، انسجام اجتماعی مردم حول محور تشریک مساعی با هم نوعان و هم کیشان خود می‌باشد که در عرصه‌های مختلف اجتماعی مانند انفاق، صدقه و پرداختهای مذهبی از قبیل خمس، آن را به منصه ظهور می‌رسانند.

پیشنهادهای برگرفته از پژوهش

ایجاد امنیت و تامین حقوق حاجتمندان جامعه در حکومت اسلامی از طریق توسعه و ترویج فرهنگ و ارزش‌های اعتقادی به عنوان سرمایه‌های اجتماعی، ایجاد بسترهای لازم برای احساس امنیت خاطر بین آحاد مردم برای ابراز واقعی درآمد و پس اندازشان به منظور برنامه ریزی علمی و صحیح در تامین و تخصیص منابع مرتبط با وجوهات شرعی، ایجاد بسترهای شرعی، قانونی و اجرایی لازم برای یک کاسه نمودن درآمد حاصل از وجوهات شرعی و مالیات‌های حکومتی و جلوگیری از پرداخت مضاعف مالیات شرعی (خمس و زکات) و مالیات دولتی از جانب متدینین، هزینه سازی خمس در فعالیت‌های عام المنفعه مانند ساخت و ساز مدارس، ایجاد اشتغال و ارتقاء سطح بهداشت، به منظور ایفای نقش حمایتی و افزایش انگیزه پرداخت خمس به ویژه در طبقات مرفه جامعه، تغییر رویکرد سنتی جمع آوری و مصرف وجوهات به رویکرد علمی و تخصیص بهینه منابع مالی حاصل از وجوهات شرعی از طریق بهره گیری از تخصص اقتصاد دانان در شناسایی مستحقین واقعی دریافت کمکهای مالی شرعی و قانونی از جمله پیشنهادتی است که مسئولین امر را در تخصیص بهینه و کارآی منابع یاری خواهد کرد.

منابع

۱. قرآن کریم .

۲. اسماعیلی، اسماعیل.(۱۳۷۴)، موارد وجوب خمس و زکات، فصلنامه فقه، ش ۳.

۳. پورفرج، علیرضا، انصاری سامانی، حبیب.(۱۳۸۹)، بررسی نظری عدالت استحقاقی مبتنی بر نظام شایستگی با مبانی عدالت اسلامی، (بی جا).

۴. حسینی خامنه ای (مقام معظم رهبری)، سید علی.(۱۳۸۷)،رساله اجوبۀ الاستفتائات، ترجمه:احمدرضا حسینی،تهران،الهدی.

۵. حکیمی، محمدرضا، محمد و علی.(۱۳۷۶)، الحیاۀ، ترجمه: احمد آرام، تهران، دفتر نشر

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

فرهنگ اسلامی، شش جلدی.

۶. رضایی دوانی، مجید، خادمی، علی اکبر، حاج محمدی، فرشته.(۱۳۹۱)، بررسی تطبیقی مالیات بر مجموع درآمد و خمس، مالیات، ش ۱۵، مسلسل۶۳.

۷. سوری، علی.(۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، تحقیقات اقتصادی، ۶۹.

۸. علمی اردبیلی، علی، سجادزاده، سیدعلی.(بی تا)، کاوشی در احادیث خمس صحیح بخاری، علوم حدیث، س پانزدهم، ش ۴.

۹. علی اکبری، محمدحسین.(۱۳۹۰)، سیاست‌های مالی امام علی(ع)، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چ اول .

۱۰.فلاحی، محمدعلی، ارشدی، وحید.(۱۳۸۹)، بررسی عوامل موثر بر مخارج مذهبی خانوارهای شهری در استان‌های ایران، فصلنامه اقتصاد اسلامی، س ۱۰، ش۳۹.

۱۱.فیاض، محمدصادق.(۱۳۹۰)، مدیریت خمس در عصر غیبت، پژوهش نامه فقهی، ش ۴.

۱۲.کیاءالحسینی، سیدضیاءالدین.(۱۳۸۸)، عوامل موثر بر هزینه‌های مذهبی دهک‌های درآمدی خانوارهای شهری ایران، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۹، ش ۳۵.

۱۳.لشگری، علیرضا.(۱۳۷۴)، خمس و خصوصیات آن، روند، ش ۲۰ و ۲۱.

۱۴.موسوی خمینی(امام خمینی(ره))، سید روح الله.(۱۳۸۳).تحریر الوسیله، ترجمه: سیدمحمدباقر موسوی همدانی، ، چ اول.

۱۵.مکارم شیرازی، ناصر.(۱۳۶۱)، فلسفه خمس و ابعاد آن، درس‌هایی از مکتب اسلام، س ۲۲، ش ۱۲.

۱۶.مهرگان، نادر.(۱۳۸۶)، نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی، پژوهشنامه بازرگانی، چ اول، ش ۴۲.

۱۷.میرمعزی، سیدحسین.(۱۳۸۷)، اقتصاد کلان با رویکرد اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چ ۲.

۱۸.میرمعزی، سیدحسین.(۱۳۸۴)، مبانی خرد الگوی مصرف کلان اسلامی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۵، ش ۲۰.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

۱۹.موسایی، میثم، کرمی، یوسف.(۱۳۸۷)، بررسی نقش خمس در رفع فقر مطالعه موردی: شهر شال قزوین، راهبرد یاس، ش ۱۶.

۲۰.موسایی، میثم.(۱۳۸۸)، نقش فرهنگ در الگوی مصرف، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۹، ش ۳۴.

۲۱.مؤمن قمی، محمد.(۱۳۸۹)، ولیّ امر و مالکیت اموال عمومی، فصلنامه فقه اهل بیت، ش ۶۸.

۲۲.مهرگان، نادر، دلیری، حسن، شهانواز، سارا.(۱۳۹۱)، برآورد روند سرمایه اجتماعی در استان‌های ایران، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۲۰، ش ۶۴.

۲۳.نوری، محمدامیر و دیگران.(۱۳۸۷)، خمس،چالش‌ها و راه کارها، دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، چ دوم .

۲۴.ندری، کامران، قلیچ، وهاب.(۱۳۸۸)، نقش حاکمیتی دولت اسلامی در بهبود توزیع درآمد، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۹، ش .۳۵

۲۵.مرکز آمار ایران، قابل دسترسی در آدرس:www.amar.org.ir

۲۶. مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشور،قابل دسترسی در آدرس:www.irandoc.ac.ir

۲۷.معاونت برنامه ریزی استانداری همدان،گزیده شاخص‌ها و نماگرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان همدان. قابل دسترسی در آدرس:www.ostan.hm.ir

28. Abd al Qader al ‘Ajil, “Study of Zakah institutions’ activities: case of the Kuwait Zakah House,” paper presented at the Third International Conference on Zakah,Malaysia, Jan 1996.

29. Monzer Kahf, ed., Economics of Zakah, Book of Reading, Islamic Research and Training Institute, IDB, Jeddah 1997. Available at URL: http://monzer.kahf.com/papers.html.

30. Muhammad Mahmud Zaghlul, “Acceptance and distribution of Zakah: the experience of Nasir Social Bank,” paper presented at the Seminar on Zakah, Khartoum,May1990, sponsored by the Islamic Research and Training Institute and the Chamber of Zakah of Sudan.

31. Muhammad ‘Uglah, “Historical and Contemporary Applications of Zakah,” paper presented at the Third International Conference on Zakah, Kuala Lumpur,Malaysia, Jan 1996.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

32. The Zakah Law of Libya, Proceedings of the First International Conference on Zakah,Kuwait, May 1984, Published by the Kuwait Zakah House.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]